

LIBERTATE ȘI INDETERMINARE SOCIALĂ ÎN FRĂMÂNTĂRILE LUMII ACTUALE

Prof. Ioana-Anca GHERASIM
Colegiul Tehnic „C.D. Nenițescu” Baia MARE
anca.ioana_pop@yahoo.com

Abstract: Liberty and Social Indeterminacy In Today's World's Kneading
Modern humans no longer believe in determination, in destiny and that's why they are forced to manage their own life with individual resources regarding individual feelings, attitudes or acts. They must create opportunities and find happiness by themselves. But this is not easy at all. Truth is no longer a reference because each person can have his / her own truth. Liberty is unlimited but extremely dangerous. In such a changeable world, the humans are challenged to resist.

Keywords: *liberty, restriction, law, religion, truth, modernity, tradition, social instability*

„Îngrijește-ți gândurile, ele devin cuvinte. Îngrijește-ți cuvintele, ele devin acțiuni. Îngrijește-ți acțiunile, ele devin obiceiuri. Îngrijește-ți obiceiurile, ele devin caracter. Îngrijește-ți caracterul, el devine destinul tău”¹ (Lao Tzu).

Omul secolului al XXI-lea nu mai crede în destin, el preferă mai degrabă ideea de indeterminare pentru că aceasta îi oferă posibilitatea să fie infinit de liber. Adevărul nu mai este ridicat pe un pedestal, în sferile absolutului, ci el a coborât în cetate, s-a amestecat cu oamenii, trăiește printre oameni și s-a individualizat. Adevărul aparține astăzi posesorului, fiecărui om, el nu mai este apanajul divinității sau al absolutului, ci este slujitorul omului, nu reperul său și trebuie să își probeze, în fiecare zi, existența și sensul prin utilitate. Așadar, ceea ce nu este folositor este admis ca fiind inutil și, respectiv, de prisos. Tot astfel, dacă numai ceea ce

1 Lao-Tzu, *Tao Te Ching*, în limba română – *Cale și puterea*, traducere de Ion Vasilescu, Editura Antet Revolution, București, 2012.

este util are relevanță, iar utilitatea este asociată *per se* cu subiectivitatea – e util doar ceea ce îmi folosește mie – atunci putem conchide că libertatea mea este mai importantă decât libertatea celuilalt. Alteritatea are un rol ne semnificativ în această situație. Noi valorizăm doar ceea ce sprijină scopurile și interesele noastre, iar muabilitatea este acum un atribut *sine-qua-non* al adevărului și al libertății.

Trăim în secolul negocierilor, totul este supus tocmelii și orice poate fi târguit indiferent de profunzimea sau de notorietatea sa. În acest sens, îmi place să îl citez pe profesorul Baumgarten² care afirmă fără echivoc: „Trăiesc într-o lume a cantității. Universul meu fizic e infinit, omogen și măsurabil. Raportul meu cu lucrurile din jur e măsurat de etalonul valorii lor, iar eu m-am obișnuit să negociez la nesfârșit ce poate și ce nu poate fi o marfă” (A. Baumgarten: 2012, p. 27). Iar pentru omul recent, marfa, nu de puține ori, o reprezintă valorile semenilor săi: libertatea, egalitatea, adevărul etc.

Pentru omul contemporan, de cele mai multe ori, a fi liber rivalizează cu a se supune regulilor civice sau morale și cu a menține rânduiala cetății, fără a se socoti cătuși de puțin responsabili pentru asta. Totul este moral pentru că, trecut prin filtrul conștiinței personale, adevărul arată pur utilitar³. Libertatea mea este mai presus de libertățile celorlalți, iar adevărul meu este „mai util” decât al celorlalți. Drept urmare, regulile impuse de ceilalți sunt inutile pentru mine și vin în contradicție cu libertatea proprie. Așadar, nu e nimic imoral în a le încălca.

Adevărul, așa cum spuneam, nu mai este absolut, ci el reprezintă un concept subiectiv, șanjabil sau, de ce nu, el poate deveni chiar prilej pentru câștiguri avantajoase. Totul depinde de unghiul de vedere al posesorului. Fiecare om judecă legitimitatea regulilor pe care trebuie să le respecte în funcție de drepturile și interesele proprii, iar această abordare

2 Prof.univ.dr. Alexander Baumgarten este cadru universitar la Universitatea Babeș Bolyai din Cluj Napoca, Facultatea de Istorie și Filosofie, Directorul Departamentului de Filosofie Premodernă și Românească, domenii de competență: Filosofie antică și medievală.

3 Teoria adevărului-utilitate a fost dezvoltată în secolul al XX-lea de către filosoful american William James. El preia concepția radicalist- pragmatistă a lui F.C.Schiller, filosof britanic de origine germană, concepție pe care o dezvoltă în lucrarea „Pragmatismul”. Conform concepției sale, adevărul trebuie asociat cu criteriul de determinare, respectiv, probat prin eficiența sa reală, cotidiană. În aceeași notă, filosoful raționalist René Descartes, în secolul al XVII-lea, vorbea despre teoria „adevărului pe credit”, iar mai târziu, la începutul secolului al XX-lea, interpretându-l, K.R.Popper îl numește „adevărul manifest”.

schilleriană⁴ pare să marcheze tot mai mult societatea contemporană, atât ideatic, cât și factual.

Cea mai recentă problemă a secolului nostru, problema pandemiei creată de virusul Covid-19,⁵ noul virus devenit celebru, scăpat dintr-un laborator chinezesc, naște numeroase controverse socio-politice producând răni adânci în planurile fundamentale ale umanului. Peste tot în lume se scandează zgomotos că trebuie să ne ținem departe unii de alții (iată o formulare cu un substrat mult mai profund decât se relevă la prima vedere), să păstrăm „distanța socială” (o exprimare foarte nefericită) și să ne dezinfectăm constant. La toate acestea se mai adaugă și multe alte restricții care depind de zonă, de numărul de persoane infectate, de locul în care ne aflăm ș.a.m.d.

Fiecare individ este privit cu circumspecție, oamenii nu-i mai percep pe ceilalți ca fiind semenii lor, ci ca pe niște entități posibil aducătoare de boală și moarte. Acel „infernul sunt ceilalți” al lui Sartre pare azi mai prezent ca niciodată. Infernul sunt părinții și copiii noștri, sunt bunicii care merg la biserică, nepoții care merg la mare și toți laolaltă care nu respectă regulile politico-sanitare. Vedem copii cu mască, jucându-se singuri și privind cu jind, peste gard, la alți copii de vârsta lor, alături de care ar trebui să zburde, să râdă, să chiuie, cu care ar trebui să se îmbrățișeze, să se pupa și să aștepte cu nerăbdare venirea dimineții pentru a se întâlni din nou la joacă. Dar regulile impun cu strictețe distanțarea. Așa că dimineața aceasta întârzie să apară, deși o așteptăm de vreo câteva luni bune și, deși ni se promite că „totul va fi bine”⁶, aflăm că în fiecare zi apar din ce în ce mai multe infectări, că sistemele de sănătate nu mai fac față și că, la un moment dat, doctorii vor fi nevoiți să aleagă între cine să moară și cine să trăiască. Pe de altă parte, economia se năruie văzând cu ochii, avem tot mai mulți șomeri și din ce în ce mai multă gâlceavă la nivel

4 Ferdinand Canning Scott Schiller a fost un filosof britanic de origine germană. El a creat așa-zisul „pragmatism umanist”, adică o formă radicalizată a utilitarismului. Conform concepției sale, fiecare individ își folosește voința proprie pentru modelarea realității, iar lumea este rezultatul experienței subiectului. Acest pragmatism este numit de către Schiller umanism.

5 Ioan-Gheorghe Rotaru, „Spiritual lessons observed through the coronavirus crisis”, în *Dialogo. Issue of Modern Man*, vol.6, nr.2. 2020, pp. 71-82.

6 *Andrà tutto bene*- Slogan motivațional folosit în Italia în timpul pandemiei, în perioada în care Italia avea peste 30.000 de decese cauzate de Covid-19 și mii de îmbolnăviri zilnic. Spitalele erau supraaglomerate iar mulți să pacienți erau tratați pe holuri. În același timp, italienilor li se cerea să nu iasă din case, să nu facă deplasări inutile pentru a nu răspândi și mai mult virusul.

politic, în fruntea țării. Uniunea Europeană ne somează să oprim orice controversă, să refacem stabilitatea, altfel ni se vor retrage fondurile alocate pentru a ieși din criză. În acest context, oamenii aleg să nu respecte regulile sanitare și de igienă, atât de necesare pentru a opri răspândirea virusului, ba mai mult, unii le încalcă cu aroganță, alții spun deschis că acest virus nu este decât prilej pentru o conspirație mondială sau chiar că el nu există.

Trăim așadar o criză socială profundă care sapă la temelia încrederii interumane, care însingurează și seamănă umbre de incertitudine peste tot în lume. Omul, acest *zoon politicon*⁷ aristotelic, nu își mai găsește menirea într-o lume sugrumată de nesiguranță, îngenunchiată de lipsuri și în continuă degradare. Voltaire, în secolul al XVII-lea, spunea că lumea nu mai e ordonată și armonioasă, ci se află într-un permanent conflict, într-o dezordine continuă și într-un etern război. Pământul este „împărăția distrugerii”⁸, iar nașterea, opera unei mâini distrugătoare. „Globul e plin de capodopere, dar și de victime; el nu e decât un imens câmp de măcel și de boală” (Voltaire, 1985, pag. 318). Dintre toate viețuitoarele, omul este cel mai nenorocit pentru că e urmărit și sfâșiat de două rele necunoscute: neliniștea și plictisul. El iubește viața și știe că moare (animalele nu știu) și tocmai de aici vine nenorocirea sa. Neliniștea și plictisul reprezintă dezgustul pentru el însuși. El e neliniștit în fața morții, a vieții trecătoare și gustă pe nemestecate plăcerile vieții. Este mârșav și rău dar se căiește în permanență.

Această imagine a omului pe care ne-o oferă Voltaire nu e singulară în filosofie. În secolul al XVIII-lea, de pildă, filosoful scoțian David Hume, continuând concepția filosofică a englezului Thomas Hobbes⁹, în lucrare numită „*Dialoguri asupra religiei naturale*” vorbește despre Pământ ca despre locul în care se dă un război etern: cei bogați îi asupresc pe cei săraci, iar cei săraci, dacă ar avea posibilitatea, ar proceda similar. Oamenii s-ar distruge definitiv unii pe alții dacă nu le-ar fi frică să trăiască singuri, fără semenii lor. Astfel, societatea este caracterizată de frică, de teroare, de frământare, de nedreptate, de violență, de lăcomie și de trădare. Oamenii sunt doar niște „ciudate născociri ale naturii” (Hume, 2015,

7 Această expresie e folosită de Aristotel pentru a sublinia atributul fundamental al ființei umane- sociabilitatea sau conviețuirea cu ceilalți.

8 Vezi lucrarea *Dialoguri și anecdote filosofice*, Editura Univers, București, 1985.

9 Filosof britanic recunoscut pentru celebra sintagmă „bellum omnium contra omnes”, lumea este un război continuu al tuturor contra tuturor.

p.168) care se terorizează reciproc. Această societate a fost „fecundată orbește¹⁰” și a devenit incontrollabilă, avidă de luptă și mârșăvie pentru propria fericire pe care, evident, nu o va găsi niciodată. Hume vede imaginea unei naturi oarbe care „revarsă din poală, fără niciun discernământ și fără grijă părintească, copiii ei schilozi și avortați” (Hume, 2015, p.168).

Deși concepțiile celor doi mari filosofi par terifiante, în contemporaneitate, acestea ne apar ca o temă recurentă. Determinismul natural, implacabil, devine destinul fiecărui om. În lumea naturală nimic nu se schimbă odată cu schimbarea epocii. Oamenii se adaptează diferit la societatea în care trăiesc sau pe care o re-crează la infinit.

În fabuloasa lucrare, *Omul recent*, H. R. Patapievicu aduce în prim-plan termenul de „inversiune”. Totul e invers în contemporaneitate, totul e pe dos. Postulatele ontologice fundamentale din situația tradițională, se inversează în situația modernă. Fie că vorbim despre divinitate, cunoaștere sau politică, în modernitate, asistăm la o „răsturnare” de semnificații și la o re poziționare pe verticală sau pe orizontală a acestora¹¹. „Figura retorică a rupturii s-a transformat, cu timpul, în realitatea neliniștitoare a unei fără-de-întoarcere rupturi cu trecutul” (H.R.Patapievici, 2001, p. 47).

Ce ne diferențiază, așadar, pe noi, modernii, de antici, de exemplu? De ce nu se mai putem vorbi despre o „așezare” socială sau politică? Patapievicu răspunde astfel: „Principiul politic al celor vechi era datoria. Al celor moderni, libertatea și egalitatea. Deosebirea esențială dintre principiile politice ale celor vechi și principiile politice ale modernilor constă în faptul că datoria este un principiu care este în sine limitat, în timp ce atât libertatea, cât și egalitatea sunt principii care nu posedă nicio regulă internă de limitare. Datoria față de cetate nu poate fi sporită oricât, căci, dacă ar fi, atunci ar trece în contrariul ei, devenind servitute. Principiul datoriei, deci, este în sine limitat. Dimpotrivă, atât libertatea, cât și egalitatea sunt nelimitate în principiul lor, fiecare dintre ele putând spori indefinit, fără nicio limită în natura lor proprie” (Patapievicu, 2001, p. 51).

Așadar, omul încearcă din răspuțeri să restabilească ordinea, să recapete controlul asupra destinului său, însă acest lucru nu poate fi facil în noua paradigmă a modernității. Omul trebuie să se deprindă cu

10 O expresie des întâlnită la Hume.

11 H.R.Patapievici, 2001, p.40.

noua ordine sau cu noua ordonare.¹² Toți oamenii trebuie să se adapteze libertăților semenilor și, în același timp, să își asume responsabilitatea alegerii lor. Sartre spunea că omul este „condamnat să fie liber”¹³, iar Rousseau afirmă că „omul s-a născut liber dar este pretutindeni în lanțuri”¹⁴. Atunci când vorbea despre societatea civilă, Rousseau se referea la libertatea răpită nouă de către semenii noștri. Prin acordarea libertății celorlalți, pierdem din libertatea proprie, ca libertate absolută.

Disputarea propriei libertăți pare a fi tema secolului nostru. Laicizarea și secularizarea sunt amprenta modernității care nu-și mai conjugă demnitatea omului cu demnitatea Omului Dumnezeu, Iisus Hristos. Antropocentrismul modern susține secularizarea ca proces de retragere a religioșului din spațiul public¹⁵. Ni se pare nedrept să ne sacrificăm pentru ceilalți, ni se pare inechitabil să renunțăm la o parte dintre libertățile noastre pentru a face loc și libertății celui alt. Mulți dintre noi considerăm că este injust să purtăm mască, să păstrăm distanța, să nu ne întâlnim cu prietenii, să nu mergem în spații aglomerate, în concedii etc. doar pentru a-i proteja de virus pe cei vulnerabili. Ni se pare un tribut mult prea mare care trebuie plătit cu propria libertate. Trăim cu impresia că facem un sacrificiu doar pentru celălalt și că, personal, ne sunt încălcate libertățile. Ceea ce scăpăm din vedere însă, în acest context, este faptul că așa-zisul „a ceda” libertate celorlalți sau a „ne sacrifica pentru ceilalți”, este, în fond, sacrificiul pentru propria persoană. Răspândirea virusului este un fapt dăunător pentru întreaga societate și, implicit, pentru fiecare individ în parte, iar prin respectarea unor măsuri care pot încetini sau chiar opri răspândirea, nu ne facem un deserviciu nouă și o favoare celorlalți, ci ne protejăm pe noi înșine, pe ceilalți și apoi societatea ca întreg.

Omul uită prea des că este parte a societății, că *zoon politikon* nu poate supraviețui singur, izolat, ci numai în societatea din care face inerent

12 Ioan-Gheorghe Rotaru, „Globalization and its effect on religion”, în *Jurnalul Libertății de Conștiință*, Mihnea Costoiu, Liviu-Bogdan Ciucă, Nelu Burcea (eds.), ediția 2014, Edition IARSIC, Les Arcs, France, pp. 532-541.

13 Teoria lui Sartre asupra libertății e strâns legată de responsabilitate și că, în fond, omul este constrâns să facă o alegere și chiar dacă nu face nicio alegere, el tot alege, alege să nu aleagă nimic.

14 În *Discurs...*, p.53

15 Mihai Himcinschi, *Sacredness as expression of freedom and human dignity*, in vol. *Journal for freedom of conscience*, 2019, vol. 7, nr. 1, Conferință Internațională, *Libertatea religioasă și de conștiință în mentalitatea publică*, București Palatul Parlamentului, 1-3 octombrie 2019, Edition IARSIC, Les Arcs, France, 2019, p. 423.

parte și în care este o verigă importantă. Libertatea pe care o reclamă omul modern nu mai poate fi una absolută, infinită, ci ea va fi mereu supusă sistemului din care el însuși este o parte esențială. Această „individualizare” sau „separare” de ceilalți aproape obsesivă pe care o vedem astăzi la omul modern, precum și naiva, dar înverșunata idee că numai eu sunt propriul meu stăpân și că numai eu decid asupra propriului destin, este o semnificativă sursă de nefericire atât pentru om ca individualitate, cât și pentru societate ca întreg. De bună seamă că nu mai putem vorbi astăzi despre destin în sensul lui Lao Tzu, nu mai suntem supuși nici măcar unor constrângeri naturale, dar nici nu este înțelept să negăm ideea de interconectivitate umană, de sistem, în cadrul căruia, prin natura existenței, ni se impun unele limitări inerente. În secolul nostru, mai mult ca oricând, conexiunile interumane sunt fundamentale, atât în ceea ce privește aspectele socio-culturale, cât și cele economice. Oamenii nu mai pot fi „individuali”, izolați unii de alții, iar țările sunt interconectate socio-economic și politic. Drept urmare, a ne declara stăpânii unui destin care nu mai poate fi individual și a ne socoti infinit de liberi într-un sistem care funcționează ca un organism cu toate elementele interconectate, este un act pe cât de naiv, pe atât de iresponsabil. Iar această iresponsabilitate îl poate costa pe om însăși umanitatea lui.

Bibliografie

- Aristotel, *Politica*, Editura IRI, București, 2001.
- Baumgarten, Alexander, *7 idei înrâuritoare ale lui Aristotel*, Editura Humanitas, București, 2012.
- Descartes, René, *Meditații metafizice*, Editura Crater, București, 1993.
- Descartes, René, *Discurs asupra metodei de a călăuzi bine rațiunea și de a căuta adevărul în științe*, Editura Mondero, București, 1999.
- Hayek, A. Friedrich, *Drumul către servitute*, Editura Humanitas, București, 2006.
- Himcinschi, Mihai, *Sacredness as expression of freedom and human dignity*, în *Journal for Freedom of Conscience*, vol. 7, nr. 1, 2019, pp. 420-430.
- Hume, David, *Dialoguri asupra religiei naturale*, Editura Herald, București, 2015.
- James, William, *Pragmatism*, Editura Dover Publications, 1995.
- Lao-Tzu, *Tao Te Ching*, în limba română – *Cale și puterea*, traducere de Ion Vasilescu, Editura Antet Revolution, București, 2012.

- ✦ Mill, John Stuart, *Despre libertate*, Editura Humanitas, București, 2017.
- ✦ Patapievici, Horia-Roman, *Omul recent. O critică a modernității din perspectiva întrebării «Ce se pierde atunci când ceva se câștigă?»*, Editura Humanitas, București, 2001.
- ✦ Popper, Karl-Raymond, *Societatea deschisă și dușmanii ei*, Editura Humanitas, București, 2005.
- ✦ Rotaru Ioan-Gheorghe, Mateiaș Ștefan (ed.), *Libertate și moralitate. Repere ale demnității umane*, Editura Napoca Star, Cluj-Napoca, 2015.
- ✦ Rotaru Ioan-Gheorghe, "Spiritual lessons observed through the coronavirus crisis", în *Dialogo. Issue of Modern Man*, vol.6, nr.2. 2020, pp.71-82.
- ✦ Rotaru Ioan-Gheorghe, "Globalization and its effect on religion", în *Jurnalul Libertății de Conștiință*, Mihnea Costoiu, Liviu-Bogdan Ciucă, Nelu Burcea (eds.), Editura IARSIC, Les Arcs, France, 2014, pp. 532-541.
- ✦ Rousseau, Jean-Jacque, *Discurs asupra originii și fundamentelor inegalității dintre oameni*, Editura Științifică, București, 1958.
- ✦ Voltaire, *Dialoguri și anecdote filosofice*, Editura Univers, București, 1985.
- ✦ http://www.europeana.eu/ro/item/08711/item_57381
- ✦ <https://www.cnscbt.ro>
- ✦ <http://www.weblog.ro/usercontent/5841/Sartre-existentialismul.pdf>